ДО ЛЮБЛЯНА И НАЗАД
СЛОВЕНСКО-БЪЛГАРСКИ ЛИТЕРАТУРЕН МАРШРУТ

OBA KLASIKA IN NJUN LITERARNI SAMARITAN

Andraž Stevanovski, Maja Kovač
Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani v sodelovanju s Sofijsko univerzo Sv. Kliment Ohridski

Mentor: **prof. dr Ljudmil Dimitrov**

Sofija. Plovdiv. Beseda 1

BOLGARSKI OPUS SLOVENSKEGA KLASIKA
Anton Aškerc v bolgarskem literarnem kontekstu

Aškerc se je rodil 9. 1. 1856 v Globokem pri Rimskih toplicah, umrl pa 10. 6. 1912 v Ljubljani. Šolal se je v Celju in Mariboru, leta 1880 pa je postal duhovnik. Duhovniško službo je opravljal do svoje upokojitve, leta 1898, potem pa je začel delovati kot tajnik v takratnem Ljubljanskem mestnem arhivu. Pokopan je na ljubljanskem Navju, kjer poleg njega počivajo še drugi pomembni slovenski literati, Fran Levstik, Valentin Vodnik, Matija Čop, Josip Jurčič, Janez Bleiweis in drugi. Svojo prvo pesem *Trije popotniki* je objavil leta 1880 v *Ljubljanskem zvonu*. Svoje pisanje je začel z lirskimi, kasneje pa je pisal predvsem epske pesmi. Vodilne teme njegove poezije so bile rodoljubje, ljubezen, vera kot rešenica duše. Kasneje pa piše balade in romance, v katerih interpretira slovensko in slovansko zgodovino, *Biblijo*, folkloro in takratno življenje. Njegova prva pesniška zbirka, *Balade in romance* (1890), kjer nastopi s svojim pravim imenom (do takrat se je namreč podpisoval s psevdonimom Gorazd) je bila pozdravljena s pozitivnimi kritikami. Za časa življenja je izdal še sedem zbirk, od tega je skozi prizmo bolgarskega predvsem pomenljiva zbirka *Četrti zbornik poezij* iz leta 1904, ki zajema tudi *Rapsodije bolgarskega goslarja*. Celoten Aškerčev ustvarjalni korpus pa je najti v devetih knjigah *Zbranih del*. Prvi obrat Aškerca k Bolgariji je možno razbrati v pesmi *Jek iz Balkana* (1885), za katero snov je črpal iz združitve Kneževine Bolgarije in Vzhodne Rumelije. Je pa pomenljivo, kako je sam oklical to delo, ko ga je poslal uredniku *Ljubljanskega zvona* Franu Levcu, zapisal je namreč, da pošilja „eno pesem, nekaj podobnega kot bolgarsko marseliezo".

Naj preden nadaljujem naredim kratek skok v čas pred Aškerca, saj so bolgarsko tematizirali že pred njim. Prvi je bil dr. France Prešeren (1800–1849), znan kot največji slovenski pesnik, ki je v sedmem sonetu *Sonetnega venca* (1834) omenjal Trakijo, Orfeja, Rodope in Staro planino (Hemus). Malce za njim pa je bolgarsko tematizirala tudi Josipina Urbančič Turnograjska (1833–1854) v delu *Povest o bolgarskem knezu Borisu* (1852), ki jo je naslednjega leta v bolgarščino prevedel Konstantin Petkovič. Prevod je izšel v Carigradu in je prvi prevod slovenskega leposlovnega dela v bolgarščino. Kasneje pa postane aktualna tema tudi bolgarsko hajduštvo, ki je najbolj reprezentativno v nekaterih delih Josipa Stritarja (1836–1923).

Čeprav Aškerčeva pesem *Jek iz Balkana* ni postala bolgarska himna, je pa vseeno doživela uglasbitev, je Aškerc leta 1893 (edinič) obiskal Bolgarijo. Ustavil se je v Plovdivu pri Antonu Bezenšku. Nato je šel do Sofije z vlakom. Tam je ostal le nekaj ur, dokler mu ni Avstrijska ambasada izdala vize. V tem času si je ogledal nekaj cerkva in pa parlament. V svoj potopis je zabeležil, da je Sofija bolj evropska od Plovdiva.

Ob vrnitvi je v *Ljubljanskem zvonu* objavil pesem *Šumi Marica …!*, ki ima podnaslov *Plovdiv. Džambaz-tepe*. Leta 1898 pa je omenjeni pesmi Fran Korun nadel še glasbeno preobleko, ki nosi naslov *Šumi Marica* str 12. Pesem se dotika Aškerčeve percepcije

bolgarskega družbenega življenja ter izraža prepričanje, da Bolgari ne bodo nikoli več ujetniki. Leto za pesmijo *Jek iz Balkana* je Aškerc napisal še eno z Bolgarijo povezano pesem, in sicer *Boj pri Pirotu*. Pesem je posvečena srbsko-bolgarski vojni. Aškerc se v pesmi postavi na bolgarsko stran in izrazi protibratomoren (osebni) nazor.

Poleg Aškerčeve simpatije z bolgarskim, ki nam jo podarjajo njegovi stihi, pa je pomenljiv tudi podatek, ki ga navaja prof. Matej Rode, na katerega se naslanja avtor študije, ki jo povzemam, in sicer, da se je Aškerc proti koncu svojega obiska Bolgarije začel spoznavati z bolgarskim jezikom ter se učil njegove slovnice. Vsekakor pa je v kontekstu našega ukvarjanja najbolj pomenljiv in pomemben delček Aškerčev ciklus *Rapsodije bolgarskega goslarja*. (Rapsodija je literarno delo, ki na široko, oblikovno svobodno izraža zanos, navdušenje.) In že na začetku se pojavi logični paradoks, ki pa je ta, da je ta delček pesnikove besedne umetnosti v Bolgariji antološki del slovenskega korpusa, v Sloveniji pa prezrt in tako v kanon neuvrščeni spomenik bolgarske literarne imagologije slovenskega literarnega korpusa. (Šele leta 2016 je omenjani ciklus doživel prvi celostni prevod v bolgarščino, prevedel ga je Ljudmil Dimitrov, spremno besedo je napisal Ivan Dimitrov, izšel pa je pri založbi Fakel.)

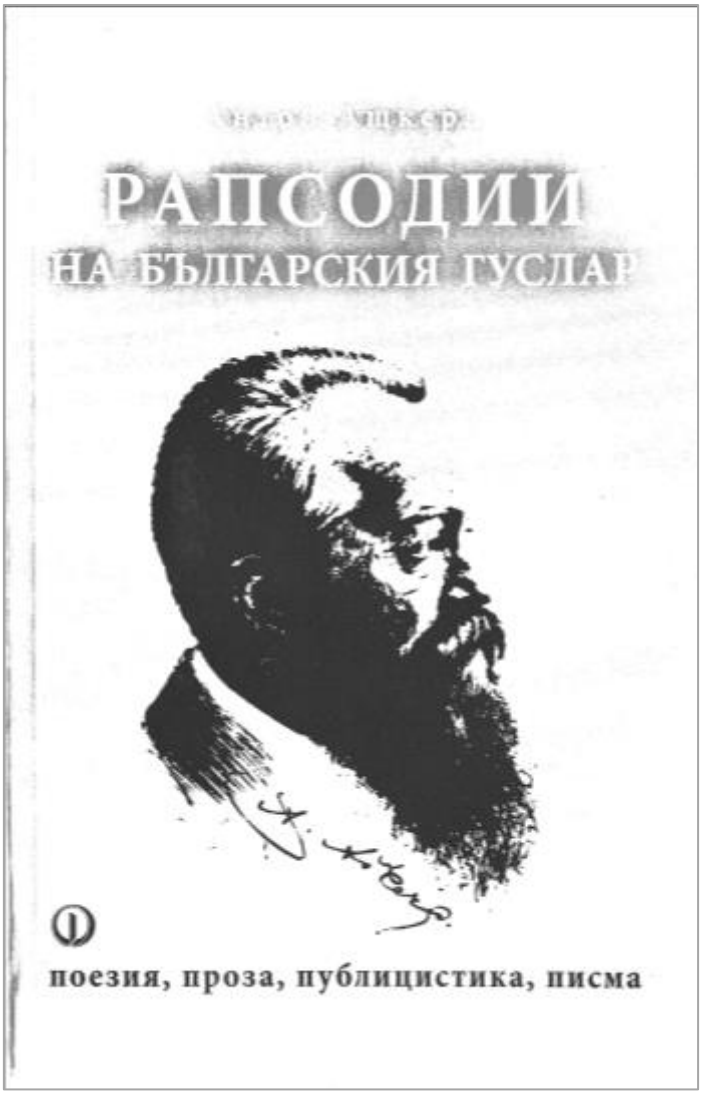

Naslovnica prevoda Rapsodij v bolgarščino

Marja Borštnik, slovenska literarna zgodovinarka, se je veliko ukvarjala z Aškercem. Ugotavlja, da je bilo v času, ko je bil slednji na čelu *Ljubljanskega zvona,* v njem objavljeno kar nekaj prispevkov o Bolgarih. Prav tako navaja, da se je z Bolgarijo seznanjal tudi s pomočjo

Antona Bezenška, ki je deloval v Plovdivu in imel bogat osebni bolgarski arhiv. Najbolj zanimiv pa je podatek, da Aškerc in bolgarski Ivan Vazov drug z drugim za časa pisanja o istih tematikah nista bila seznanjena. Seznanila sta se šele kasneje, ko sta bila tudi v pisni korespondenci (osebno pa se nista srečala). Ni pa znano, ali je Aškerc bral pesmi Vazova ali jih je poznal le iz pripovedovanja Antona Bezenška. Borštnik izpostavlja tudi to, da je bila slovenska literarna kritika do *Rapsodij* skeptična, dočim je *Slavjansko blagotvoritelno družestvo* v Plovdivu 16. 1. 1905 v pismu Aškerca priznalo kot interpreta bolgarskih občutij, *Slavjanskoto blagotvoritelno družestvo* v Sofiji pa je 30. 1. 1905 slovenskega pesnika izbralo za častnega člana kot slovanskega pesnika in avtorja rapsodij. 17 Leta 1906 je bil Aškerc izbran za častnega člana Bolgarskega slovanskega društva. Prva omemba *Rapsodij* v Bolgariji se je zgodila v *Naš život* (1901–1902, N° 7–8: 369) pod peresom Antona Strašimirova. Slednji je na kratko predstavil *Ljubljanski zvon*, Aškerca in strukturo *Rapsodij*. Proti koncu prispevka je zapisal (prevajam): „Tako kot so čudno lepe rapsodije g. Aškerca, tako bodo imele visoko navdihujoč pomen za nove bolgarske generacije in to toliko bolj, kolikor bolj se bomo oddaljevali od krvave epohe naše obupane borbe za svobodo." V bolgarsko motiviranem opusu Antona Aškerca je najbolj izrazit motiv borbe. Zanimivo je to, da je Aškerčev izbor junakov podoben izboru Vazova in Boteva. Pomembno je tudi to, da imajo posamezne pesmi v Aškercevih *Rapsodijah* tudi motto, ki pa je oz. so citati Hrista Boteva. Naj izpostavim še to, da je prva rapsodija, tako pri Aškercu kot tudi pri Vazovu (v delu *Epopeja*), posvečena Vasilu Levskemu.

Ključno mesto v *Raposdijah* ima Benkovski, kateremu je posvečenih kar pet rapsodij ciklusa. Prav tako srečamo tudi druge, ki v ciklusu nastopajo kot junaki in junakinje, in to so: pop Nedjalko, Rajna Pop-georgijeva, Grujo Banski, Rada (izmišljeni lik), Ahmed paša, Teohana Čistelmenska, Kočo, baj Stančo (verjetno Stančo Stančev), baj Byljo, Hristo Botev, neimenovan Hajduk, baba Tonka (Tonka Tihova Obretenova) idr. Zanimivo je tudi to, da je kot temo ene od rapsodij Ašlerc uporabil smrt Hrista Boteva, kar pa so storili tudi Ivan Vazov, Zahari Stojanov in Dimitr Stojanov. To rapsodijo navajam:

11. Смъртта на Христо Ботев
(20 май 1876 г.)

Ако ти кажат, че азе
паднал съм с куршум пронизан,
и тогаз, майко, не плачи!
Христо Ботев

– Балкане, Балкане стар, славен Балкане!
С теб слънцето сбогом си взима и днес,
то всеки твой връх в жар облива и всеки
твой смърч, бор и габър в омайния лес.

Но слънцето също и нас се прощава,
другари – разделя се слънцето ц нас!
Изгрее ли утре кълбото му златно,
ще има ли жив да го зърне тогаз?

Ей тези сме само!... Последната чета
от верни и смели хайдути безброй…
Достойните наши събратя, за жалост,
са мъртви! Загинаха в страшния бой!

Сами сме… Но ето че пак за разплата
коварният враг ни зове с люта стръв…
Надува рог турчинът… Братя, изтича
последната капчица българска кръв!

Живот ли е нашето? Ние без пуяка,
без нож и пищов закъде сме! Та тук
кураж да ценим свободата ни дават
барутът и нашият мощен юмрук!...

И в мисли потъна войводата Ботев
във тихата вечер… Под склона висок
в готовност другарите негови чакат…
Изсвирва за втори път бойният рог!

– Напред! Да изтребим черкезите, братя!
След мен към победа и подвиг честит!... –
Но гръмва куршум… И бойводата Ботев
безмълвно лежи на скалите убит.

(Prevedel Ljudmil Dimitrov)

ANTON BEZENŠEK MED SLOVENIJO IN BOLGARIJO

15. aprila 1854 se je v Bezenškovem Bukovju pri Frankolovem, torej na Celjskem, rodil Anton Bezenšek. Celo njegov rojstni kraj je poimenovan po njem, domačini namreč negujejo njegov spomin in zapuščino, poleg njegove rojstne hiše, ki deluje kot spominski muzej, je aktualno tudi Prosvetno društvo Anton Bezenšek Frankolovo. Iz njegove biografije zlahka ugotovimo, zakaj je njegovo delovanje ključnega pomena ne le v slovenskem, ampak tudi v bolgarskem in širšem prostoru.

Anton Bezenšek je bil rojen kot prvi od desetih otrok na premožni kmetiji, tako da je imel zagotovljeno izobrazbo in tudi sam je bil nadarjen učenec. V Celju je obiskoval višjo gimnazijo in v tem obdobju že objavljal svoje pesmi v časopisih *Vrtec, Besednik* in *Zora,* ustanovil pa je celo dijaško glasilo *Besede* (1873). Tedaj se je seznanil tudi s stenografijo in sprejel profesorjevo pobudo, da bi bilo dobro nemško stenografijo prilagoditi slovenski. Ta zamisel se je še potrdila, ko je v Zagrebu študiral klasično filologijo, slavistiko in filozofijo ter se seznanil s profesorjem Franjem Magdićem, ki je med drugim ustanovil Hrvaško stenografsko društvo in časopis *Stenograf*, sestavil pa je tudi hrvaški stenografski model. Anton Bezenšek je tako že leta 1875 pripravil *Stenografsko čitanko*, zamišljeno kot učbenik, ki jo je uporabljal tudi sam pri poučevanju in inštruiranju. Nato je leta 1876 pripravil še *Nauk o stenografiji za hrvatski in slovenski jezik*, delo objavil kar v samozaložbi in v hrvaškem saboru so mu ponudili službo vodje stenografskega urada.

Nadaljeval je z izobraževanjem, udeleževal se je tečajev, seminarjev in strokovnih srečanj v Pragi, na Dunaju, sodeloval se s kolegi v Zagrebu, objavljal tudi v tujih časopisih, o njegovih številnih potovanjih pa lahko beremo na primer v delu *Pisma iz Pariza* (1889). V pismih avtor opisuje svoje potovanje v Pariz s posebnim ozirom na številna pretekla popotovanja po balkanskih deželah. V zapisih marsikatero podrobnost primerja s stanjem v Srbiji, Avstriji, na Madžarskem in tudi Bolgariji, kjer je dolga leta, vse do smrti leta 1915, živel in nemalokrat jasno zatrjuje, da bi dal prednost tem deželam, s čimer ovrže zasanjane predstave o Parizu kot romantičnem in edinole urejenem, prestižnem mestu. Še posebej pohvali nekatere bolgarske znamenitosti, npr. dišečo vrtnico iz Šipke, obžaluje pa pomanjkanje arheoloških

najdb, ki bi jih lahko ponosno razstavili v muzejih in s tem poskrbeli za predstavitev bogate kulturne dediščine, torej bi se v tem pogledu lahko zgledovali po francoski navadi.

Podobno reprezentativno vlogo ima Bezenškova knjiga *Bolgarija in Srbija,* v kateri sistematično popisuje geografska, zgodovinska in sociološka dejstva o omenjenih državah, razdeljena v štiri poglavja: zemljepisni, zgodovinsko-politični, narodopisni in gospodarski del. Prav tako je besedilo je opremljeno še s fotografijami posameznih mest, na primer Sofije, Plovdiva, Burgasa in Šumna, Rilskega samostana, če se osredotočimo na predstavitev Bolgarije. Še posebej omembe vreden je oris bolgarskega značaja, ki je po mnenju Bezenška, preprost, zato pa domiseln oziroma: "Na licu se vidi mirnost, dobrodušje in neka tiha otožnost. Tudi ženske imajo miren, iskren pogled. Na vseh licih se pozna tiha resnost in krotkost." (1897: 48) Delo je torej informativne narave, zgoščeno posreduje vse najpomembnejše informacije o bolgarski kulturi in jo obenem zelo jasno predstavlja slovenskemu bralcu. Podobno vlogo ima v jeziko(slo)vnem smislu tudi njegov učbenik *Bolgarska slovnica in čitanka s slovensko-bolgarskimi razgovori* (1914), katerim je priloženih 5 tablic s cirilsko pisavo.

Konec 19. stoletja je bila na Slovenskem uveljavljena Bezenškova shema stenografije, ki se je zgledovala po nemškem sistemu, predstavljena pa je bila v priročniku *Slovenska stenografija po sestavu Frančiška Ks. Gabelsbergerja* (1893). Od leta 1879 je Bezenšek že deloval v Bolgariji, kjer je prav tako poskrbel za razvoj stenografije. Na povabilo finančnega ministra je bil namreč v novoustanovljeni vladi sprejet za vodjo stenografskega urada v bolgarskem parlamentu. Tam je zaposlenim predaval o stenografiji in za potrebe njihovega dela na državni ravni napisal delo *Наука за българската стенография* (1880), nato pa še Българска стенография по системата на Фр. Кс. Габелсбергер (1889, 1907) v dveh delih. Bezenšek je hkrati s službovanjem v parlamentu tudi poučeval stenografijo v sofijski klasični gimnaziji, od leta 1884 kar dve desetletji na plovdivski moški gimnaziji, po letu 1905 na prvi sofijski moški gimnaziji ter od leta 1911 na sofijski univerzi.

Gre za odločilen prispevek na področju stenografije, s čimer Slovenec Anton Bezenšek velja za utemeljitelja bolgarske stenografije. S svojimi predavanji in učbeniki je prispeval k izobrazbi številnih generacij državnega osebja. Poleg tega je Anton Bezenšek nenehno poudarjal idejo, da v južnoslovanskem prostoru potrebujemo enoten stenografski sistem. V njem je videl sredstvo za duhovno zbliževanje narodov, kajti stenografija je zanj pomenila napredno stanje uma, ki zahteva posebne spretnosti, deluje po induktivno-deduktivnih načelih, ki so nadaljnja stopnja ne le osnovne pismenosti in celo poliglotstva. Pri stenografiji oziroma brzopisu obstaja težnja k simboliziranju, skrajševanju in koncentriranju zapletenih izrazov v zgoščen zapis, ki omogoča hiter, a hkrati pomensko bogato posredovanje besedila.

Južnoslovanskocentrična stališča je Bezenšek zagovarjal v številnih objavah v *Jugoslavjanskem stenografu,* ki je sprva izhajal v Zagrebu, nato pa v Sofiji, sestavljala ga je pa še kulturna priloga *Jugoslavjanski glasnik*, kar že z imenom označuje svoje združevalne ambicije, pri čemer ni mišljen v 20. stoletju uresničena politična oziroma državna tvorba Jugoslavija, temveč se poimenovanje nanaša na družbeni, jezikovni in kulturni koncept narodov na slovanskem jugu, kar potrjuje dejstvo, da je vključena tudi Bolgarija. Časopisi so kot mediji omogočali javno zastopanje in širjenje idej, ki so se materializirale kot glas v Glasniku oziroma kot zapis v stenografskih in drugih besedilih. Za Bezenška stenografija predstavlja določeno stopnjo osebnega razvoja, ki se implicira na kolektivno raven in odpira medkulturne skupne točke in tudi razhajanja, saj je sodeloval v strokovnih razpravah o nekaterih jeziko(slo)vnih dilemah, npr. o odločitvi glede zapisovanja zlogotvornega r, uvajanja krajšav itn. (več glej v Ivanova 2007) Med drugim je Bezenšek v Sofiji ustanovil še društvo Slavjanska beseda, v okviru katerega so razpravljali o strokovnih, umetniških, kulturnih, jezikovnih in političnih temah, del dejavnosti pa je bil usmerjen v prirejanje dogodkov dobrodelnega značaja.

Kljub vsemu strokovnemu in pedagoškemu udejstvovanju je nezanemarljiv Bezenškov prevajalski angažma, s katerim je poskrbel za medkulturno posredovanje najplemenitejših

vsebin, in sicer je v slovenščino leta 1902 prevedel roman *Pod jarmom*, hkrati pa je roman iz ljudskega življenja podrobno predstavil v osrednjem časopisu *Ljubljanski zvon* ter ga umestil v življenje in delo Ivana Vazova, katerega je tudi osebno poznal. Bezenšek (1902) je izpostavil dela Vazova »Zastava in gosli« ter »Tuge Bolgarije«, v katerih se je po njegovi oceni izkazal kot poznavalec bolgarske zgodovine, ki čaka svobodne čase, in bolgarskega jezika. Drugo fazo njegovega ustvarjanja zaznamuje zbirka *Izbavljenije*, objavljena leta 1878 v Bukarešti, ki tematizira slovansko, še natančneje pa bolgarsko odrešitev in osvoboditev, kar z izidom leta 1878 v Bukarešti sovpada z družbenozgodovinskimi okoliščinami, in sicer tedaj Bolgarija na berlinskem kongresu res postane samostojna kneževina. V tretji fazi ustvarjanja se Vazov usmeri navzven, navdihuje se nad tujo književnostjo in jo predstavlja bolgarski bralski publiki, že Bezenšek pa namiguje na sorodnosti med slovenskim pesnikom Antonom Aškercem in Ivanom Vazovim z njunim opevanjem bolgarskega narodnega heroja Vasilija Levskega. Nasploh avtor velja za največjega epskega pesnika, še zlasti s ciklusom »Epopeja na zabravenite«, idilo »Trajko i Riza« in pesmijo »Zihra«, objavljene v zbirki *Gusle*. Obenem je izjemno dejstvo, da je Bezenšek poskrbel tudi za prevod Aškerčeve *Rapsodije bolgarskega goslarja* v bolgarščino.

Na podlagi življenjske in karierne poti Antona Bezenška ugotavljamo, da je bil pomemben kulturni vmesnik med Slovenijo in Bolgarijo, pri čemer ni le utemeljil bolgarsko stenografijo, temveč je deloval tudi vzvratno kot ambasador bolgarske kulture v slovenskem prostoru ter obratno.

Цитирана литература:

Ашкерц 2016: Ашкерц, А. Рапсодии на българския гуслар. Превод Людмил Димитров и Иван Димитров. София, 2016: 88–89.

Bezenšek 1889: Bezenšek, A. Pisma iz Pariza. Ljubljana. 1889.

Bezenšek 1897: Bezenšek, A. Bolgarija in Srbija. Celovec. 1897.

Bezenšek 1902: Bezenšek, A. Ivan Vazov, bolgarski pesnik. Ljubljanski zvon 22/11: 600–731, 1902.

Erman 2016: Erman, M. Anton Bezenšek (1854-1915): kulturnik in dopisnik iz kneževine Bolgarije". Locutio 19/91: https://www.locutio.si/index.php?no=91&clanek=2777, 2016.

Germadnik 2013. Germadnik, J. "Bezenšek, Anton". Celjski biografski leksikon, 2013. Na: http://www.celjskozasavski.si/osebe/bezen%C5%A1ek-anton/220/.

Ivanova 2007: Ivanova, Najda. Južnoslovanski knjižni jeziki s konca 19. stoletja med individualnim razvojem in slovansko vzajemnostjo (A. Bezenšek in njegov Jugoslavjanski stenograf)". Slavistična revija 55/1-2: 211-222, 2007.

Stenografija 2020: Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2020. Pristupljeno 21. 9. 2020. <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=58004>.

Šlebinger 2013: Šlebinger, J. "Bezenšek, Anton (1854–1915)". Slovenska biografija. Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 2013.